

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 3 2019 | ÅRGÅNG 23

Bokförlaget THALES

GÖRAN GREIDER & ÅSA LINDERBORG, *Populistiska Manifestet*. Stockholm: Natur och Kultur, 2018.

GÖRAN GREIDER OCH Åsa Linderborg framstår sedan ett par decennier som de kanske främsta försvararna av en socialistisk position i den svenska offentligheten och kulturdebatten; den ene som chefredaktör på Dala-Demokraten, den andra till helt nyligen som kulturchef på Aftonbladet. Båda är beundransvärda i sin mångsidiga och långvariga breda kulturpolitiska gärning och i sin enträgna socialistiska färdriktning. Greider sedan 1990-talet som kulturell och politisk nytänkare, och poet, med ett trettiotal böcker bakom sig inom olika genrer och ämnen. Linderborg som arbetarrörelsehistoriker och socialt medveten skönlitterär författare, med det känsliga porträttet av fadern i boken *Mig äger ingen* (som också filmatiserades).

Med *Populistiska Manifestet* vill de sammanfatta sin gemensamma socialistiska position av idag, som bekymrade vänstersocialdemokrater i gränstrakterna mellan socialdemokratin och vänsterpartiet. De uttrycker därmed också något typiskt i svensk politisk tradition sedan 1900-talets början, den flytande gränsen mellan socialdemokrati och vänstersocialism. Utgångspunkten i boken är nuet, högerpopulismens uppdykande och tilltagande styrka i Sverige, markerat av valframgångarna för Sverigedemokraterna efter 2010. Men SD:s framgångssaga kanske inte enbart ska ses som något negativt, menar författarna provokativt. Vi på vänsterkanten kanske i stället ska se SD:s framgångar, och högerpopulismen i allmänhet, som en uppfordrande varningssignal som vi kan lära oss något av!

Socialdemokratin har sedan 1990-talet avideologiserats, menar författarna. Den har fastnat i den nyliberala, av nationalekonomin påbjudna, »enda vägens» mainstreampolitik. Marknadisering, privatisering, konkurrensutsättning och nedskärningar, tillsammans

med den stora avindustrialiseringen i stora delar i landet, har skapat en tilltagande otrygghet för stora grupper medborgare. Socialdemokratin har dramatiskt gått bakåt, förlorat i sina tidigare starkaste fästen, där föreningen av arbetare i LO och lägre tjänstemän i TCO var självklar. (Boken börjar för övrigt i Mikael Wiströms fina dokumentärfilm *Nationens hjärta* som handlar om Ljusnarsberg och Kopparberg, i bruksbältet i Västmanland och Dalarna.) Finanskrisen 2008 och flyktingkrisen 2015 förstärkte känslan av otrygghet och besvikelse hos många i Sverige. De förstärkte också den pågående nedgången för socialdemokratin och den motsvarande uppgången för Sverigedemokraterna. Detta leder Greider och Lindborg att genomgående i boken argumentera för sitt budskap: socialdemokratin måste upphöra med sin avideologisering. Den måste inse att stora grupper medborgare verkligen anser att mycket i samhället är grundläggande fel, inte bara rörande invandringen och gängkriminaliteten, utan också arbetslösheten, sjukförsäkringen, A-kassan, pensionerna, vården, skolan och omsorgen. Den måste sluta med den nyliberala nedskärningspolitiken, sluta att inrätta lagstiftning och privatisering av vård och skola som främst gynnar den övre medelklassens livsstil och kulturella horisonter. Den måste ta strid mot den offentliga sektorns fortgående nedmontering och skapa en trovärdig ekonomisk och social politik för de breda folklagen; fokusera på det verkligt viktiga: rättvisa, jämlikhet och solidaritet. Den måste våga ge löften och tala om solidaritet och nationell samhörighet, även gällande de nyligen anlända, och vad som egentligen utgör samhörighet och solidaritet inom en nation. Den måste tala klarspråk om kapitalismen och tydligt angripa den svindlande ekonomiska ojämlikheten som har tillåtits växa fram.

För socialdemokratin, det parti som i ett sekel har stått som garant för det svenska samhällsbyggets välstånd, trygghet och rättvisa, är det förödande att samhällsutvecklingen självt, i direkta folkliga erfarenheter, avslöjar partiet som överspelat och dess retorik som tomma ord. »Den avideologisering som kännetecknar arbetarrörelsen», skriver Greider och Linderborg med eftertryck, »har lämnat ett enormt vakuum efter sig». Och de drar slutsatsen

att det är just i detta vakuum som »högerpopulismen i stället anländer med sina ideologiska eller nästan renodlat känslomässiga erbjudanden». För högerpopulismen är inte rädd att ge löften och därmed vrida folklig otrygghet till politisk åsikt:

Det som gör att populism alltid kan framstå som en möjlighet för de mest missnöjda och frustrerade är att den vågar lova någonting som går utöver de löften som utfärdas av det bestående [...] den vågar utfärda löften när mainstreampolitiken i realiteten upphört med det. (s. 16)

För att kunna bryta avideologiseringen och återvinna sin trovärdighet måste socialdemokratin helt enkelt bli – populistisk. Ja, »ett stort mått av vänsterpopulism är nödvändigt», skriver Greider och Linderborg (s. 16). Socialdemokratin måste som i sin barn-dom ställa folkets breda lager mot de ekonomiska eliterna, »de som äger, förvaltar eller försvarar kapitalet». Socialdemokratin måste åter börja lita till »folket som en förändrande kraft» och återskapa sin förlorade »djupa ideologiska samhällssyn» och gå fram med ett »väl sammanhållet idéprogram» som ger hopp om en folklig rörelse riktad mot roten till det onda: kapitalismen och de nyliberala nedskärningarnas tvångströja, »ett system som måste ersättas med ett annat» (s. 14).

Här har jag tecknat kärnan i deras politiska tänkande på fri hand. Det är dock ingen kommunistisk revolution författarna ser framför sig. Deras position är vänstersocialdemokratisk, en »systemkritisk reformism». Deras nutida idoler är Bernie Sanders och Jeremy Corbyn, och bland de dåtida, säkert också Olof Palme, Tage Erlander, Per-Albin Hansson, Ernst Wigforss och Rudolf Meidner (även om de inte gör någon poäng av det). Dessutom ansluter de sig till de många analytiker, även bland tongivande nationalekonomer (såsom Paul Krugman, Joseph Stiglitz och Robert Skidelsky), som menar att den nyliberala eran måste fasas ut. Fixeringen vid kortsiktiga vinster tillsammans med den skenande förmögenhetsutvecklingen för de rikaste har visat på nyliberalismens avigsidor. Finanskrisen 2008 påvisade bräckligheten

i de avreglerade finansmarknaderna. Ett annat samhällspolitiskt system blir därmed både politiskt och ekonomiskt nödvändigt, där stat och politik åter måste få en viktig och stabiliserande roll. Detta nya kan tyvärr bli präglad av högerpopulism, främlingsfientlighet, handelskrig och inskränkt nationalism, menar Greider och Lindeborg. Därför måste socialdemokratin och vänstern, och hela arbetarrörelsen, ta sig samman och själva bli populisterna, fast till vänster. Vinna folkets förtroende tillbaka och återskapa en verklig, systemförändrande, reformism. Man måste också återskapa den balanserade nationalism som länge varit självklar, men som förlorats i den nyliberala globaliseringens strömvirvar. Man måste som förut inse nationalstatens nödvändighet inåt, för att göra politik möjligt över huvud taget; men också utåt, för att länder ska kunna förenas i internationella åtaganden såsom EU och FN.

Segern för Donald Trump, och nationalismens-konservatismens-populismens seger i Brexit-omröstningen, har nämligen givit författarna en »nygammal insikt», som växt fram med allt större tyngd för dem:

De progressiva krafterna vinner inga val om de inte får en avgörande majoritet av arbetarklassen med sig, den arbetarklass som varken europeisk socialdemokrati eller demokraterna i USA velat ha att göra med på länge, men vars stöd man tagit för givet. (s.11)

Bernie Sanders oväntade styrka inom de amerikanska demokraterna, som demokratisk socialist i folkets namn, och valet av vänsterpolitikern Jeremy Corbyn till ledare för brittiska Labour, visar vägen för detta. I denna grundläggande insikt skiljer sig Greider och Lindeborg på ett intressant sätt diametralt från den internationella stjärnan på den frihjulande vänsterns himmel, Chantal Mouffe, som just har kommit ut med en bok om nödvändigheten att skapa en vänsterpopulism, *For a Left Populism* (Verso 2018) (sv. övers. *Till vänsterpopulismens försvar*, Tankekraft). Hon menar visserligen, liksom Greider och Linderborg, att den vänsterpopulistiska mobiliseringen med nödvändighet måste bli anti-kapitalistisk, eftersom så många demokratiproblem och rättviseproblem hänger samman

med ägandet och marknaden. Men så fortsätter hon: »However, there is no reason to assume that the working class has an a priori privileged role in the anti-capitalist struggle» (s. 49).

Där uttrycker Chantal Mouffe kärnan i sin egen, post-marxistiska och postmoderna position. Man bör inte – »essentialistiskt» – tänka på sociala klasser eller segment över huvud taget när det gäller politik och när det gäller att kämpa för ideologisk och språklig »hegemoni». Hon ser i stället framför sig, liksom i den tidigare boken *Hegemony and Socialist Strategy* tillsammans med Ernesto Laclau (1985), en bukett av nya, post-marxistiska, fristående vänsterrörelser och nätverk som uppstår ur olika missnöjen med det bestående: feminister, anti-rasister, HBTQ-aktivister, missnöjda förortsbor, ekologister, Occupy-rörelsen och alla möjliga nya sociala rörelser. Men själva organiserandet är egentligen inte så viktigt, menar hon. Det väsentliga är att den postmodernt kaleidoskopiska nutida vänstern börjar tala ett hegemoniskapande språk som ifrågasätter den rådande nyliberala språkliga ordningen.

Som vi ser knyter Greider och Linderborg mer jordnära sina förhoppningar till de politiska traditionerna hos bestämda sociala segment och deras redan etablerade organisationer. De anser att löntagarna och deras fackliga och politiska organisationer – socialdemokratin, vänsterpartiet, LO och TCO – är den avgörande faktorn för att någon som helst vänsterpolitisk förnyelse ska kunna vinna kraft; ett styrkebälte där naturligtvis också nya sociala rörelser måste ingå och är välkomna, tillsammans med de som ännu inte har skapats.

Populistiska manifestet består av 151 nummerade teser, därav titeln »Manifest». Några av teserna är bara rubriker, medan andra är längre kommentarer eller analyser. De behandlar alla möjliga politiska dilemman och kontroverser; och några till, frestas man utbrista. »Förhoppningen är att vi då kan fånga ämnets komplexitet» skriver författarna, »samtidigt som olika sidor kan blyxtbelysas» (s. 17). Jag har ovan försökt teckna kärnan i Greiders och Linderborgs politiska ideologi och kritiska budskap. Jag har läst deras bok på både längden och tvären, och därtill mellan raderna. Jag menar att kärnan finns i bokens långa legato,

från öppningsackordet i Ljusnarsberg till slutackordet i samma bergslagskommun, med många avbrytande och frammbrytande intermezzon under vägen, närmare bestämt 151 till antalet (!). Som bokens titel utsäger går författarna in från ett bestämt håll, från fenomenet och begreppet populism. De säger sig vilja göra en traktat om »den svårfångade populismen» som politiskt fenomen; ett fenomen som enligt dem uppfordrar till ideologiskt ställningstagande och ideologisk förnyelse.

Denna uppläggnings medför dock, och här kommer min första kritiska reflexion, att boken inte innehåller någon systematisk diskussion om begreppet »populism» som politiskt begrepp, eller någon övergripande presentation av de faktiskt existerande populistiska rörelserna eller partierna. De senaste åren har en rad seriösa analyser kommit om detta, t.ex. Jan Werner Müllers *What is Populism* (2016) (sv. övers. 2019 på Daidalos), John B. Judis, *The Populist Explosion* (2016), Benjamin Moffit *The Global Rise of Populism* (2016); och senare Pippa Norris och Ronald Ingleharts magistrala *Cultural Backlash. Trump, Brexit, and Authoritarian Populism* (2019). Det är synd, kan man tycka, att författarna inte systematiskt tar upp dessa frågor eller presenterar denna typ av litteratur. Det betyder nämligen att boken inte ger någon grundläggande orientering om vilka högerpopulistiska partier som finns, vilka olika ideologiska varianter vi finner hos dem, och vilka faktorer som förklarar deras framträdande och uppgång, och därmed inte heller vilka faktorer som skulle kunna bromsa dem.

Men ännu mer besviken kan man bli när författarna inte närmare presenterar det för dem så viktiga begreppet »vänsterpopulism», t.ex. genom att presentera de främsta vänsterpopulistiska partierna som de ändå nämner, Syriza i Grekland och Podemos i Spanien; eller genom att diskutera vänsterpopulismen hos Hugo Chavez »demokratiska bolivarianism» i Venezuelas förenade socialistiska parti (som de inte alls nämner). Jag är ganska säker på att författarnas egen politiska uppfattning på ett intressant sätt skulle kunna kontrasteras och tydliggöras i en jämförelse med dessa partier. Den »vänsterpopulism» som de vill se i Sverige, deras »systemkritiska

reformism», förankrad i traditionell socialdemokratisk vänsterposition, skulle då framstå mer tydligt (i linje med den skiss som jag gjorde ovan). Vi kanske då också skulle kunna få svar på frågan varför de kallar sitt eget politiska tänkande populistiskt.

Under resans gång hinner Greider och Linderborg ta ställning i många olika frågor. De kritiserar t. ex. vänsterns ofruktbara irrgångar i frågor om identitetspolitik och särartstänkande, och försvaret i stället den traditionella likheten och jämställdheten mellan människor som det enda långsiktigt hållbara rättesnöret. De pekar på avarterna i anti-rasisternas självföraktande förbud mot att få uttala sig om man är vit, eller »icke-rasifierad» som det heter, vilket leder till att man inte kan tala klarspråk om hederstänkande, barnuppföstran och kvinnosyn hos t. ex. invandrargrupper från Afrika och Mellanöstern, där många kanske har flytt hit från just hederskultur och en begränsande kvinnosyn. De pekar också på könspolitiska överdrifter i metoo-rörelsens efterdyningar, där det till och med blir svårt att stödja en självklar rättssäkerhet för utpekade män. Båda fenomenen ser Greider och Lindborg som överdrifter som odlats i en post-kolonial kollektiv skuld, en uppskruvad skuld-känsla som leder till en underkastelse under det högerpopulistiska och rasistiska ideologiska trycket från Sverigedemokraterna och deras islamofobiska, rasistiska och ibland hejdlöst kvinnoföraktande följe. Livrädda för »brunsmetning», som det heter, måste därför många vänsteranhängare försöka övertyga alla, och kanske också sig själva, att man verkligen inte är islamofob, rasist eller sexist. Så stympas en vänsterpolitisk frimodighet och självständighet, tycks författarna mena. Och därmed stympas också den slagkraft och trovärdighet som är nödvändig för en uppriktig och solidarisk multi-kulturalism, antirasism och antisexism.

Därmed är deras bok ingen okontroversiell eller mesig traktat inom vänsterdiskussionen. »Fördelningspolitik, klass och kön måste komma i förgrunden och ges större tyngd än frågor om migration, värderingar och identitet» skriver de (s. 244). Med stöd i den brittiske marxisten Perry Anderson hävdar de följaktligen att »mångkultur och mångfald aldrig kan ha samma betydelse som frihet och

jämlikhet». Och på denna punkt formulerar de ett socialistiskt jämlikhetscredo: »I stället för att belysa våra olikheter bör vi betona alla människans likheter. Bara så kan vi nå äkta solidaritet» (s. 264).

Sammanfattningsvis utgör *Populistiska manifestet* ett välskrivet, uppfordrande inlägg om socialdemokratisk politisk förnyelse. Som Sverker Gustavson skriver i sin recension i *Respons* (nr 4/2018) kommer den att kunna ge underlag för många intressanta diskussioner i studiecirklar och debattkvällar. Från ett analytiskt perspektiv har den emellertid, enligt min mening, föga att tillföra frågan om populismen; varken som begrepp eller rörelse, vare sig till höger eller till vänster. Och det menar den sig heller inte göra. Författarna har medvetet valt väg: »Vi har plöjt mängder med forskning» skriver de, »men inte skrivit någon akademisk inlägg utan snarare en skrift som i allra högsta grad är just – populistisk» (s. 17). Vad vi sammanfattande har framför oss är en välmatad och intressant debattbok, ett politiskt manifest för nuet. Dessutom med ovanligt många stilistiskt njutbara riff.

Därmed skulle jag, som ett tillagt *Coda* till Greiders och Linderborgs långa legato, vilja göra en, just, akademisk eller analytisk reflexion. »Populism» har uppenbarligen blivit det självklara ordet, bland både journalister och forskare, för att beteckna en viss typ av politiska partier i nuet. Det anmärkningsvärda är dock att inget av dessa partier självt använder den beteckningen. De heter Nationella fronten, Alternativ för Tyskland, Sverigedemokraterna, Frihetspartiet, Sannfinländarna, Danska folkpartiet, Podemos (Vi kan), Venezuelas förenade socialistparti, Det förenade kungadömetets oavhängighetsparti (UKIP), och så vidare. Varifrån kommer så termen »populism»? Tyvärr måste jag nog hävda att denna beteckning inte alls härrör från någon idéanalytisk klassifikation. Snarare härrör den, om jag får gissa, från en nedlåtande eller pejorativ ideologisk reflex från liberaldemokrater av olika schatteringar inom journalistik och universitetsvärld. Reflexen skulle i så fall uppkomma ur den sedimenterade ideologiska grundhållningen sedan andra världskrigets slut bland liberaler och socialdemokrater, riktad mot andra världskrigets förlorande ideologier fascism och nationalsocialism, och mer allmänt mot konservatism och nationalism, med dess

programmatiska anti-rationalism, begränsande kvinnosyn och nedlåtande syn på andra kulturer och folkslag. När nu dessa politiska attityder kommer tillbaka i uppskruvad form som främlingsfientlighet och misogyni blandat med anti-intellektualism och förakt för fria medier och fri kultur, och med ett direkt tilltal till vanligt folk – Donald Trump excellerar i dessa attityder inför öppen ridå! – då blir det lätt att ta till en nedlåtande beteckning på detta slags tänkande och kalla det »populism». Men man bör i så fall vara medveten om att valet av termen populism kanske är en egen ideologisk reflex, ty dessa rörelser och partier använder själva inte denna etikett. Det är i alla fall, enligt min mening, inte ett utarbetat och trovärdigt idé-analytiskt begrepp.

Jag minns mina studentårs föreläsningar om S.M. Lipsets klassiker *Political Man* (1959), ett av den politiska sociologins grundläggande arbeten. Lipset, och min föreläsare (statsvetaren Reidar Larsson), hade uppenbara bekymmer med att kategorisera Juan Perons »peronistiska» sociala rättviseparti i Argentina, där hans legendariska hustru Eva, »Evita», var ideologisk frontfigur och välsignande ängel. Var det ett arbetarparti som stödde sig på, och understödde, fackföreningarna? Och som nationaliserade stora företag? I så fall borde det ju kallas socialistiskt. Men eftersom detta uttryckligen skedde i nationens namn, samtidigt som tidningarna och de liberala politiska rättigheterna undertrycktes, var ju ideologin närmast att likna vid Mussolinis fascism, åtminstone delvis. Så det fick bli »populism», en sorts fascism light.

Ska vi nöja oss med denna benämning? Sverigedemokraterna kallar sin ideologi för »socialkonservatism». Jag har argumenterat mot denna självkarakteristik i samband med SD:s programförnyelse 2011 (DN-debatt 25/11, 2011). Jag hävdade att vi snarare står inför en »nationell konservatism», en förening av nationalism och värdekonservatism. Den beteckningen blir särskilt rimlig när man granskar partiets programmatiska historia. Den genomgående och starka främlingsfientligheten i partiprogram efter partiprogram, och de återkommande försöken att definiera vad som är »svenskt» eller vem som är »svensk» – på etnisk och/eller kulturell grund – talar för den beteckningen. Vänder vi oss utåt är Alternativ

för Tyskland ett tydligt nationalistiskt parti på etnisk grund. Den franska Nationella fronten framställer sig som synes som nationalistiskt, och vissa livsstilar ses som mer franska än andra. Sannfinländarna i vårt grannland är som namnet signalerar etniskt finsknationella. Det finns naturligtvis varianter i olika länder, men frågan är om inte beteckningar som lutar sig mot ›konservativ› och/eller ›nationalistisk› borde användas i stället för ›populism›?

I den utmärkta boken av Roger Eatwell och Matthew Goodwin, *National Populism. The Revolt against Liberal Democracy* (2018) har författarna åtminstone lagt till ordet ›national›. Men även de andra dragen som man vanligtvis förknippar med »populistiska» partier och rörelser liknar ju närmast traditionell konservatism: den pessimistiska människosynen, behovet av samhörighet i nationella eller lokala gemenskaper, misstron mot universalism och internationa- lism, misstron mot intellektuella och mot medier, omhuldandet av känsla, intuition och tradition, voluntarism (viljebestämmd politik) i stället för rationalism (kunskapsbaserad politik), och så vidare. Allt detta talar för att vi borde beteckna dessa rörelser som nationella och/eller konservativa. Nationell konservatism menar jag är betydligt enklare och tydligare än »högerpopulism». Med den benämningen betonas också det idémässiga sammanhanget bakåt till counter-enlightenment och den politiska reaktionens tradition vid 1700-talets slut, det som under 1800-talet blev konservatism som politisk ideologisk -ism. De tillskrivet »populistiska» partierna blir då inte så konstiga att begripa sig på. Ja, i Greiders och Linderborgs bok är själva startpunkten att populismen är »svärfångad» och »komplex», som de skriver (sid. 17). Jag vill i stället helt enkelt se dessa rörelser och partier som nya grenar på konservatismens stam- träd; i medvetenhet om att detta träd består av flera olika huvud- stammar och grenar.

Konservatismen uppstod som en reaktion; en reaktion mot moderniteten och upplysningstänkande, mot de liberala revolutioner- na i främst Frankrike och USA, mot den liberala jämlikheten och tankefriheten, och mot det liberala »borgerliga samhället». Det är fortfarande precis så som dagens ›högerpopulistiska› partier och rörelser definierar sig och tar ideologisk strid. Huvudmotståndaren

är ett liberal-demokratiskt och liberalt ekonomiskt samhällstillstånd och dess etablerade institutioner, särskilt om det präglas av vänsterliberalism och socialdemokrati. De tillskrivet »högerpopulistiska» partierna av idag skulle då utgöra en ny gren på det konservativa trädet, med den ideologiska volymen uppskruvad och med högre pitch; som i de uppräknade attityderna vid exemplet Donald Trump ovan.

Vad gör vi då med vänsterpopulismen? Frågan är om den bara är ett sken, en synvilla? Bernie Sanders är som vi vet demokratisk socialist, och som demokratisk socialist talar han i folkets namn, precis som alla socialdemokrater alltid gjort. Detsamma gör Labour-ledaren Jeremy Corbyn, typisk vänstersocialdemokrat. Varför dessa politiker ska ses som »vänsterpopulistiska», så som Greider och Linderborg föreslår, förstår jag inte. Det är knappast upplysande eller förtydligande. Chantal Mouffe är inne på ett liknande spår när hon hävdar att Jeremy Corbyn är vänsterpopulist. Jag tycker de har fel, helt enkelt; vilseledda av sin egen argumentations logik, som så att säga kräver vänsterpopulistiska gestalter och förebilder. Ska vi vidga horisonten till den kommunistiska planhalvan, finns det dessutom fler hjältar som borde kallas »vänsterpopulister». Det finns väl inga som har talat så mycket om ›folket› och ›nationen› som Stalin, Mao, Ho Chi Minh eller Fidel Castro. Och det nutida grekiska Syriza är vad jag förstår en koalition av vänsterrörelser runt resterna av det gamla kommunistpartiet. Och så vidare. Som märks, ser jag i den tillskrivna »vänsterpopulismen» i de flesta fall snarare någon variant av ganska traditionell vänsterpolitik eller vänsterideologi.

Med detta menar jag inte att jag på något sätt har genomfört det analytiska arbete som jag pekar på, och som vi bör ta på oss rörande begreppet och fenomenet »populism». Och jag har heller inte löst frågan om Peronismen! Bara pekat på det idéanalytiska problemet, och en möjlig väg framåt för dess lösande. Det får bli mitt enkla bidrag, än så länge, till den diskussion som Göran Greider och Åsa Linderborg uppmanar oss till i sin bok.

→

Mats Lindberg